

УДК 371: 37.013.46

Л. Калініна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка лабораторією управління
освітніми закладами Інституту
педагогіки НАПН України

СОЦІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ ЗАГАЛЬНОНАУКОВОГО ФЕНОМЕНУ ПОНЯТТЯ «МЕХАНІЗМ»

Анотація. У статті Л. Калініної «Соціальний контекст загальнонаукового феномену механізму», розглядається специфіка явища у різних галузях наукового знання та його практична значущість у життєдіяльності та самоорганізації сучасної людини. Представлено результати термінологічного і контент-аналізу сутності базового поняття теорії механізмів і машин, наведено структурні концепти, характерні ознаки, що розкривають його призначення й роль у різних сферах життєдіяльності людини на засадах міжгалузевого наукового підходу, наведено різновиди механізмів та обґрунтовано соціальний контекст механізму як універсального загальнонаукового поняття и для сфери управління освітою.

Ключові слова: механізм, теорія механізмів і машин, рух, енергія, структура, призначення механізму, процес, система, дія, взаємодія.

Л. Калинина

СОЦИАЛЬНЫЙ КОНТЕКСТ ОБЩЕНАУЧНОГО ФЕНОМЕНА ПОНЯТИЯ «МЕХАНИЗМ»

Аннотация. В статье Л. Калининой «Социальный контекст общенаучного феномена механизм» раскрывается специфика явления в

различных науках и его практическое значение в жизнедеятельности и самоорганизации современного человека. Представлены результаты терминологического и контент-анализа сущности базового понятия теории механизмов и машин; выявлены структурные концепты и характерные признаки, которые раскрывают его предназначение. Раскрыта роль механизмов в различных сферах жизнедеятельности человека на основе межотраслевого научного подхода, представлены разновидности механизмов и обоснован социальный контекст механизма универсального общенаучного понятия и для сферы управления образованием.

Ключевые слова: *механизм, теория механизмов и машин, движение, энергия, структура, назначение механизма, процесс, система, действие, взаимодействие.*

L. Kalinina

SOCIAL CONTEXT OF THE SCIENTIFIC PHENOMENON

«MECHANISM»

Resume. *In the article of L. Kalinina «Social context of the scientific phenomenon «mechanism»» not new phenomenon is highlighted, it is known for thousands of years, so in the days of Ancient Rome, it was first in theory grounded by Archimedes, as the founder of bases of mechanics and author of several important inventions; it is used by researchers in scientific appeal not only in mechanics but also in economics and social sciences; it can be called universal term, and did not lose the practical meaningfulness in life functions and self-organization of modern human being. Results of terminological and content analysis of essence of the basic concept of theory of mechanisms and machines are presented, structural concepts, characteristic signs, that expose its setting and role in the different spheres of life functions of man are given grounding on principles of inter-branch scientific approach, varieties of mechanisms are given*

and importance of mechanism as an universal scientific concept for the sphere of management and process of management efficiency is substantiated.

***Keywords:** mechanism, theory of mechanisms and machines, motion, energy, structure, setting of mechanism, process, system, action, cooperation.*

Постановка проблеми. Актуальність проблематики визначається новими методологічними й концептуальними засадами розуміння управління загальноосвітнім навчальним закладом в контексті державно-громадського, яке вимагає переосмислення його змісту й організації на демократичних засадах, виявлення чинників, до яких належать і механізми, від яких залежить його ефективність. Для ефективною реалізації на практиці державно-громадського управління загальноосвітнім навчальним закладом сучасний керівник має здійснити педагогічно доцільний вибір дієвих механізмів управління та задіяти їх на практиці, які забезпечать не лише інноваційні зміни, а й досягнення наперед визначених цілей і завдань управління.

Тому, для педагогічної теорії, як і для сучасної практики, важливо віднайти такі механізми управління (модернізації, організації, перетворення, змін, оновлення) загальноосвітнім навчальним закладом, яким би були іманентно притаманні процеси соціального відображення та самоорганізації, Загальноосвітні навчальні заклади в контексті соціального відображення віддзеркалюють усі процеси, що відбуваються в суспільстві та які супроводжуються впорядкуванням зв'язків, накопиченням інформації, виникненням нових структур і їх ускладненням, детермінацією процесів і подій, у яких важливе місце посідає генезис механізму управління.

З огляду на це, виникає потреба в обґрунтуванні теорії механізмів управління в сфері освіти та ядра теорії, у якій категорія «механізм» є базовою, з'ясуванні соціального контексту феномену механізму на нових

світоглядних позиціях та засадах загальнонаукової та конкретнонаукової методології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз сучасних наукових розвідок, визначення, наукове обґрунтування або модернізація механізмів управління, вибір оптимальних поєднань їхніх різновидів, побудова системи комплексного механізму управління загальноосвітнім навчальним закладом є однією з актуальних проблем сучасної педагогічної науки й практики управління в сфері освіти. Попри це, слід констатувати недостатню розробленість питання від суто практичного до методологічного і теоретично значущого у бінарній системі «управління – механізм управління» у вітчизняній педагогіці та відсутність відповідних розвідок у різних галузях науки, зокрема й управління сферою освітою. У зарубіжній педагогічній теорії та практиці наявні лише окремі наукові розробки М. Блауга, С. О'Доннела, В. Кноррінга, Ю. Конаржевського, Г. Кунца, О. Новікова, Д. Новікова, М. Месаровича, М. Мескона, М. Поташника, Т. Шамової, П. Худоминського щодо реалізації механізмів реформування та запровадження освітніх реформ, механізмів управління організаційною поведінкою, механізмів управління проектною діяльністю,.....

Мета статті. Розкриття сутності феномену механізму за результатами термінологічного і контент-аналізу його концептів у різних галузях наукового знання та репрезентація сутності соціального контексту для застосування у практиці управління освітою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорія управління за останні роки значно розширилася за концепціями й об'єктами управління та термінологічно ускладнилася, запозичуючи, екстраполюючи та синтезуючи прогресивні ідеї, технологічні розробки, наукові відкриття й понятійне ядро з різних наукових галузей. Вона стала такою парасолькою, під якою об'єднано інноваційний міжгалузевий здобуток щодо загальнонаукових

феноменів, до яких слід віднести й такі явища як управління, інформація та механізм. Слід зауважити, що термінологічні неузгодженості в науковому обігу зумовлюють потребу у визначенні та з'ясуванні суті базового поняття «механізм» шляхом пошуку наявних чітких їхніх формулювань як відправної точки відліку для удосконалення або розвитку ядра теорії управління.

Існує поширена думка, що в управлінні практично всі елементи управлінського процесу можна назвати механізмами, а механізми за своєю суттю є інструментами, пристроями, важелями або заходами. Таке усталене «інструментальне» розуміння механізмів в теорії та практиці управління не зовсім є виправданим і є підтвердженням багаточисельних спроб науковців чітко окреслити термінологічне поле, екстраполювати основи теорії механізмів і машин під час розроблення та обґрунтування теорій економічних і соціальних механізмів. З огляду на це, у процесі визначення суті, структури й специфіки феноменів механізмів у соціальній та економічній сферах і галузі державного управління потребують розгляду такі питання як: що саме означає поняття механізм? Яка структура механізму? Які принципи дії, покладені в основу його створення? Механізм – це вплив, або взаємовплив? Механізм це інструмент, чи інструмент є його складником? Навіщо потрібен механізм? Яке його призначення? Коли потрібно задіяти механізм? Чим відрізняється механізм від технології і який між ними взаємозв'язок? Як розробити механізм? Як удосконалити існуючий механізм? Чи потрібно удосконалювати механізм, чи краще та доцільніше розробити нові? Існує багато механізмів, чи їх кількість обмежена? Яку роль грають механізми у життєдіяльності людини? Яку роль відіграють механізми у соціумі? Механізм – це процес або ресурс? Або механізм – це процес або ресурс процесу? І як співвідносяться між собою такі поняття як механізм і процес? Як сприймати й розуміти контекст, глобальне (відношення цілого і частин), багатовимірне і складне? Які галузі наук вивчають механізми, окрім

фізики? Чи розроблені та обґрунтовані теорії механізмів у економічній та соціальній галузях наук, аналогічні теорії механізмів і машин у фізиці? та інші питання. Наведені вище питання детермінують розгляд етимологічної та сутнісної сторін феномену механізму, як базового терміну дослідження, зважаючи на сучасний міжгалузевий характер здобутків науковців щодо сутнісної природи механізму в контексті феномену управління та їх взаємозв'язку, його загальнонауковий статус і поширене застосування у практиці.

Визначення поняття «механізм» на сьогодні у науковій літературі дослідниками та вченими пропонуються різновекторно та переважно у технічному контексті,,,,,,,. Наведемо лише ті визначення поняття «механізм», які дозволяють зрозуміти його сутність, концепти та призначення, мають значення для практики управління і для розуміння соціального контексту його сутності.

Механізмом «(1) <...> називається *система* твердих тіл, *призначена для передачі і перетворення заданого руху одного або декількох тіл у необхідні рухи інших твердих тіл*», (2) «<...> називається *пристрій для передачі і перетворення рухів і енергій будь-якого роду*» ; «<...> *система* тіл, що *призначена для перетворення руху одного чи кількох тіл у заданому напрямі інших твердих тіл*. Зазвичай *механізм має одну вхідну ланку, що отримує рух від двигуна, і одну вихідну, що сполучена з робочим органом машини або з покажчиком приладу*» . «Механізм, механізма, ч. (від греч. *mechane* – машина). 1. *Внутрішня будова машини або приладу, що приводить машину, прилад у дію (тех.)*»; «<...> 2. ч. перен. Те саме, що механізм. *Механізм характеризує можливість отримання руху, позитивного ефекту шляхом реалізації сукупності станів і процесів, із яких утворено явище або за рахунок системи чи пристрою, що визначає порядок будь-якого виду діяльності або процесу*, с. 355–372 (курсив наш. – Л.К.).

Узагальнення широкого спектру визначень поняття «механізм», які існують у обігу теорії механізмів і машин дозволило нам з'ясувати, що переважною більшістю дослідників воно розглядається з позицій механістичного підходу як машина за дослівним перекладом з грецької мови, як штучно створена людиною технічна система, що слугуватиме або призначена для приведення в дію машини або системи та для удосконалення діяльності людини завдяки перетворенню в системі рухів та енергій будь-якого роду одного або кількох тіл у необхідні рухи інших тіл у заданому напрямі.

У словниках іншомовних слів і тематичних енциклопедіях поняття «механізм» (від грецьк. μηχανή *mechané* – машина, знаряддя, пристрій) трактується переважно як «<...> (3) *система, пристрій, спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності*» с 355–372; «<...> як *конструкція, викрут, пристрій*»; «*система ланок (або деталей), які перетворюють рух одних у потрібний рух інших* (курсив наш. – Л.К.); «<...>2) (перен.) *внутрішня будова, система функціонування чого-н., апарат будь-якого виду діяльності* (книжн.). <...>»; «механізм 1. ч. 1) *Устрій машини, прибору, апарату і т. ін., що приводить їх у дію*» (курсив наш. – Л.К.), що є аналогічним визначенню, що розглядається у джерелах, с. 355–372 (курсив наш. – Л.К.). Слід звернути увагу на те, що такі концепти як правила і алгоритми діяльності або процесу, навіть використані у переносному смислі, потребують уточнення, оскільки лише суб'єкт здатний їх визначити для соціальної, соціоекономічної, інформаційної або для соціотехнічної системи. Якщо ж система природна, то механізм іманентно їй притаманний на рівні гомеостазису, який змінюється під впливом факторів зовнішнього середовища. Окрім того, правила і алгоритми для системи

можуть бути задані ззовні, та ще й можуть вимагати імперативного та беззастережного виконання.

Наведені вище інтерпретації поняття фахівці переважно розкривають його сутність у загальному контексті як внутрішню будову явищ, систему, як технічний пристрій у статичному контексті та через призначення механізму, що пов'язане з рухом у динамічному контексті. Але автори не конкретизують елементи механізму, які, власне, і приводять його у рух та завдяки яким відбувається передача і перетворення рухів та механічної енергії або її інших видів у ньому, без розкриття характеру взаємодії елементів (сукупності деталей) у механізмі, а також наводяться інколи види механізмів за основою їх функціонування. Механізм представлений як пристрій, внутрішня будова, устрій машини, приладу, апарату, тобто, таке утворення, яке саме рухається у просторі та часі відповідно до певних закономірностей. Для виникнення механізму необхідна людина або природа, а для здійснення руху необхідний імпульс у певний момент часу. Наприклад, розглянемо годинник, який є механізмом, та який у певний момент часу знаходиться у стані спокою, тобто не йде, а значить не виконує свого призначення. Для запуску годинник необхідно завести тобто привести його у дію, яка може відбутися завдяки людині, а отже має відбутися взаємодія об'єкта з суб'єктом.

Для розкриття соціального контексту механізму, важливим є, на наш погляд, таке його визначення як «<...> система, пристрій, спосіб, які визначають порядок певного виду діяльності» с 355–372 (курсив наш. – Л.К.), оскільки діяльність іманентно притаманна людині, яка є істотою соціальною за своєю суттю й такою, що обов'язково належить до того чи іншого класу, нації, соціальної верстви, організації, колективу, суспільства. Однак, таке визначення не враховує ретроспективного призначення механізму, про яке йдеться ще з часів Архімеда, а саме: механізми

застосовуються у тих випадках, коли не можна безпосередньо одержати рух тіла у заданому напрямі. З огляду на зазначене, слід відмітити, що людиною саме у процесі діяльності і застосовуються механізми із врахуванням їх онтологічного призначення, а також акцентувати увагу саме на пріоритетності соціальної діяльності порівняно з її іншими видами. Звісно, що для людини характерними є множина різновидів діяльності, зокрема, організаційна, управлінська, аналітична, громадська, творча, контрольна, координаційна, регулятивна, соціальна та інші її види. За аналогією гіпотетично передбачаємо, що *спосіб, який визначає порядок організаційної діяльності є організаційний механізмом; управлінської діяльності – управлінським механізмом; координаційної діяльності – координаційним механізмом та ін.* Чи справді це так? Вважаємо така інтерпретація потребує розгляду ще й терміна «спосіб» – «1. Певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось; 2. Те саме, що служить знаряддям, засобом і т. ін. у якій-небудь справі, дії»³⁹⁰ (курсив наш. – Л.К.) та уточнення суб'єктності щодо визначення цього способу. З огляду на аналіз концептів дефініції – спосіб, визначає певні дії та відповідно порядок певного виду діяльності. Тому вважаємо можна стверджувати, що під це визначення можна підвести практично будь-який вид діяльності у соціальній та виробничій сфері, але загалом таке трактування не повною мірою визначає принцип дії та призначення механізму. Таке розуміння, на наш погляд, є нечітко визначеним і розмитим.

Поняття «механізм» широко використовується у науковому обігу суспільствознавчих наук і розглядається як загальнонаукове. Тлумачні словники та енциклопедії за професійним спрямуванням розкривають суть категорії в контексті розгляду соціальних явищ найчастіше з позицій системного підходу «<...> як внутрішню будову, систему чого-небудь»

с.523; «<...> як сукупність процесів, прийомів, методів, підходів, здійснення певних дій задля досягнення мети» , с. 361.

Одне з визначень механізму подається в збірнику «Соціологія в СРСР»: «Механізм у методології соціальних досліджень виражає виокремлення в об'єкті особливого утворення (системи елементів і зв'язків), які забезпечують функціонування і розвиток об'єкта, будучи відносно стійким, стабільним, яке дозволяє пояснити існування об'єкта», с.494-495. Це визначення поняття, наш погляд, не втратило актуальності і за сучасних умов розвитку систем соціальної природи, оскільки розглядається з позицій системного підходу у бінарній системі «ціле-часткове» зокрема, «<...> система – елементи підсистем, елементи системи, зв'язки підсистем, зв'язки системи». Але все ж таки, на наш погляд, потребує уточнення призначення механізму та власне соціальний контекст через розгляд суб'єкта у процесі функціонування та розвитку об'єкта як системи соціальної природи.

Слід звернути увагу і на недоречності у наведеній вище авторській інтерпретації механізму стосовно пояснення існування об'єкта завдяки виокремленими у об'єкті системи елементів і зв'язків, тобто механізму. Виникає багато питань, які стосуються принципу дії або взаємодії системи елементів і зв'язків. А якщо їх не виокремити у об'єкті, то хіба механізм не буде існувати якщо є система елементів і наявні зв'язки між ними? У даному випадку під об'єктом розглядається соціальна система та людина як суб'єкт і як її компонента, а не природні системи, для яких іманентно є притаманним гомеостазис. Окрім того, наявність у системі лише елементів і зв'язків між ними, ніби «механізму», скоріше є організаційною та інформаційно-комунікаційною основою системи, статистичною основою, що у такій бінарній системі «<...> системи елементів і зв'язків», є недостатньою для забезпечення взаємодії підсистем і елементів та системи у цілому, а

також для забезпечення руху системи, як важливих характерних ознак механізму.

Будь-який реальний об'єкт існує за наявності елементів і зв'язків. Виникає питання, як існує об'єкт? Дослідник, як суб'єкт пізнання або експериментатор, має розуміти, що лише одне уявне виокремлення системи елементів і зв'язків у об'єкті з позицій системного підходу, тобто такого особливого утворення як механізм, не приведе до його функціонування та до розвитку об'єкта. Розвиток також може бути різний – від організаційного до інформаційно-технологічного, інноваційного розвитку об'єкта та особистісного розвитку суб'єкта. Для забезпечення функціонування і розвитку об'єкта необхідний суб'єкт, який має розробити або якщо механізм створений запустити його у дію, забезпечити налагодження взаємодії елементів механізму, в результаті чого відбудеться перетворення руху й енергії в ньому, організація діяльності, і можливо, й ефективність функціонування об'єкта, тобто у визначенні потребує уточнення динамічна складова розгляду механізму. Від запуску суб'єктом механізму залежить процес функціонування та розвитку об'єкта. Як відомо, механізми притаманні природним системам – гомеостазис – внутрішні, але до системи механізми можуть бути привнесеними ззовні, із середовища функціонування об'єкта, тобто зовнішні механізми. Також виникає питання щодо специфіки дії внутрішніх і зовнішніх по відношенню до об'єкта механізмів, як існує або функціонує механізм управління, привнесений ззовні в середовище функціонування об'єкта. Слід враховувати й таке: механізм може існувати і не виконувати власного призначення, для чого його створили, він сам не може діяти, для цього необхідно його запустити, і для цього потрібен суб'єкт – людина. Власне так знаходить прояв механічне й соціальне у їх єдності.

Для розв'язання завдання дослідження і з'ясування соціального контексту механізму, важливе значення має обґрунтована зарубіжними й

вітчизняними ученими сучасна теорія економічних механізмів і феномен механізму. З огляду на процес формуванням ринкової економіки в країні та необхідність зміни підходів до розгляду загальноосвітнього навчального закладу як соціоекономічної системи, соціотехнічної та організаційної системи, а не тільки як педагогічної системи, висвітливо найбільш конструктивні трактування з метою визначення тих конструктів, які можна імплементувати (англ. «implementation» – втілення у життя, виконання, реалізація тощо) в практику управління освітою.

Термін «механізм» уведений у науковий обіг економіки з другої половини 60-х років ХХ століття, і, не дивлячись на власне відносну його новизну, отримав досить широке використання ученими, що знаходить підтвердження у наукових працях „„„„„. В економіці термін «механізм» трактується дослідниками у переносному значенні цього слова і означає «внутрішню будову, систему чого-небудь», «<...> необхідний взаємозв'язок, який виникає між різними економічними явищами» та «<...> містить певну послідовність економічних явищ: його складовими елементами одночасно виступають вхідне і вихідне явища, а також весь процес, який відбувається в інтервалах між ними; механізм є природною системою» с. 355– 372;., с. 13–14; 25. Як відомо, він запозичений з техніки для опису функціонування соціальних і економічних процесів і їх взаємодії у соціально-економічних системах.

Характерною особливістю механізмів у техніці, трансформованих за аналогією і в економіку, є можливість отримання руху, виграшу в зусиллях і переміщені, використання фінансових і енергетичних ресурсів для отримання позитивного ефекту в соціоекономічних системах. Прототипи простих механізмів, які запозичені з механіки (важіль, плече важеля (підойми), похила площина, шарнір і ін..), в економіці утворили групу так званих інструментів, які входять до складу механізму. В економіці механізми

переважною більшістю науковців і практиків вважаються інструментами та за сутнісним навантаженням розглядаються в якості двигуна економічної системи, що, на нашу думку, явно недостатньо для розв'язання наукових задач у економіці. Цим ще більшою мірою вноситься термінологічна плутанина й незрозумілість у застосуванні різних за змістом понять «механізм» й «інструмент» та свідчить про їх термінологічну невизначеність.

Якщо у переносному значенні важіль розглядати «<...> як засіб, яким можна надати дії, сприяти розвитку чого-небудь або поживити, підсилити діяльність кого-, чого-небудь» с. 156, то знову таки потребують уточнення усі складники важеля в економічному вимірі та з'ясування співвідношення щодо інструмента як засобу однопорядкового або протилежного за суттю.

Слід розуміти, і звернути увагу на те, що інструменти, як і важелі, самі по собі, не в змозі привести в рух систему або процеси у ній. Розглядати інструменти або важелі без їх взаємодії з суб'єктом можна, але говорити про функціонування механізму або дію механізмів є недоречним. У такому контексті йдеться про наявні розроблені механізми тобто статистику. Коли запускають механізми, то йде мова про їх дію, тобто динаміку руху у часі й просторі і тоді вже можна говорити про єдність такої тріади як «система – механізм – людина» та її соціальний контекст.

У цьому ракурсі, звертаємо увагу на не зовсім правомірне або не досить вдале запозичення з механіки поняття «важіль» в економіку, сутнісне значення якого в економіці неможливо точно екстраполювати, і тому воно не є чітко визначеним і не є зрозумілим, а значить і практично недієвим для застосування в економіці. Або можна говорити про те, що не всі терміни з точних наук можна застосовувати в переносному сутнісному значенні у гуманітарних науках. Якщо слідувати логіці з позицій механічного підходу, то необхідно було б сформулювати аналог складових важеля: «механічна

сила», «плече важеля», «момент оберту важеля» на економічний контекст – «економічна сила», «плече економічного важеля», «момент оберту економічного важеля» та його застосовувати на практиці. До сучасних фінансово-економічних важелів віднесено такі категорії як «<...> прибуток, дохід, фінансові та економічні санкції, ціна, орендна плата, відсотки, дивіденди, інвестиції, кредит, курси валют, курси цінних паперів, амортизаційні відрахування, дисконт, цільові економічні фонди, вклади, форми розрахунків, франшиза, преференція та ін. <...>» с.58, а не екстрапольовані категорії механіки, такі, як: «економічна сила», «плече економічного важеля», «момент оберту економічного важеля».

Проведений аналіз існуючих поглядів на механізм в економіці підтверджуються розмірковуваннями ученого-економіста О.Чаленка про невизначеність терміна «механізм» в економічних дослідженнях згідно з проведеною ним «<...> процедурою фальсифікації не зовсім коректного визначення структури й сутності відомого економічного поняття «механізм»» .

Але попри термінологічну невизначеність, вслід за обґрунтованою теорією механізмів і машин у фізиці слід відмітити вагомі досягнення щодо розвитку сучасного контексту теорії економічних механізмів. Такий новий погляд на механізм в економіці висвітлено у сучасній концепції економічних механізмів авторитетними ученими Лео Гурвіцем, Роджером Майерсоном і Еріком Маскіним, які у 2007 р. отримали Нобелівську премію з економіки за основоположний внесок у обґрунтування теорії економічних механізмів.

Згідно з уявленням учених Лео Гурвіца, Роджера Майерсона і Еріка Маскіна, *найбільш загальне визначення механізму*, можна застосовувати до будь-якої взаємодії між економічними об'єктами, розглядаючи таку взаємодію як *стратегічну гру*, а механізмом власне *саму форму гри (курсив наш. – Л.К.)*. Гра за такого трактування представляє опис того, як можуть

діяти гравці – економічні суб'єкти – і до чого може привести будь-який набір дій гравців, тобто це процедурно окреслені правила, дії, норми поведінки економічних суб'єктів для досягнення прогнозованого результату, якого мають досягти гравці – економічні суб'єкти. Дискусійним, на нашу думку, видається таке бачення і виникає питання: чи будь-який набір дій економічних суб'єктів може привести до необхідного результату? Це питання потребує розгляду і практичної перевірки а соціальній сфері, адже в економіці досягнуто вагомого результату.

На наш погляд, таке визначення можна застосувати також і до будь-якої взаємодії між соціальними об'єктами, і суб'єктами загалом, і це буде правомірним. Виходячи з класичного трактування поняття «механізм» із теорії механізмів і машин й первісне його значення та враховуючи, що механізм є рухливою частиною пристрою, машини або системи, його призначення, то необхідно було б для соціальних об'єктів зробити таке уточнення, яке точніше відображає його сутність. Механізм – це така форма гри, що розкриває процес організації та технологію реалізації гри. Власне механізм, як форма гри, є статичним представленням, а процес організації та здійснення гри є відповідно динамічним і рухливим процесом, який характеризується зміною не лише енергії суб'єктів, а й руху як соціальних, так і економічних процесів.

Результати персонального розширеного пошуку поняття «механізм» у мережі Інтернет, у жовтні 2013 року, засвідчують його широку контекстуальну репрезентацію у урізних галузях наук, зокрема воно найбільш кількісно знаходиться в ІПС «Google» на 32,1 млн. сторінках російською мовою і на 2 480 000 сторінках українською мовою, найменша кількість документів – 938 тис. знаходиться у ІПС «Мета».

З'ясовано, що власне термін «механізм» зустрічається, у мережі Інтернет переважно за ключовими категоріями, які характеризують сферу

його застосування або реалізації та для яких механізм є базовим концептом у різних галузях науки: «соціальний механізм», «механізм держави», «фінансовий механізм», «захисний механізм», «господарчий механізм», «економічний механізм», «ринковий механізм», «механізм трансформації», «інноваційний механізм», «механізм розроблення та запровадження», «механізм розвитку особистості керівника», «механізм добору менеджерів», «механізм управління», «механізм саморегуляції», «механізм прямої дії», «механізм реалізації», «механізм функціонування», «механізм інтелектуальної власності», «механізм функціонування, розвитку та трансформації», «механізм налагодження комунікацій» та ін..

За результатами пошуку в мережі Інтернет базового поняття дослідження «механізм», здійснення термінологічного і контент-аналізу його сутності та виявлення його структурних концептів зроблено такі висновки:

– механізм виник і розвивався у ході еволюції живої природи від нижчих до вищих форм розвитку матерії, генезис, якого пов'язаний з розвитком матерії й живої природи та самоорганізацією матерії,

– механізм не створюється штучно у живій природі, а виникає задля забезпечення цілісності біологічних систем;

– механізм репрезентований різновидами механізмів – механізм еволюції живої природи, гомеостазис, механізм самоорганізації матерії, «<...> природний відбір виступає як <...> механізм, який відповідає в кінцевому рахунку за ускладнення та удосконалення самого сховища спадкової інформації» с.45;

– механізми, як з'ясовано у науковому обігу, класифіковано на механізми-знаряддя (інструменти), механізми-системи (набір взаємопов'язаних елементів у структурі системи), механізми-процеси та на механізми управління як окремий вид;

– механізм репрезентований науковою спільнотою різновидами механізмів у різних сферах діяльності людини, які суб'єкти пізнання-дослідники вивчають, конструюють, формують, створюють нові, модифікують, застосовують, розробляють технології їх впровадження, описують принцип їх дії та ефекти від впровадження, застосовують у різних сферах і зокрема управлінні освітою.

Аналіз наведених вище авторських трактувань поняття «механізм» дозволяє зробити висновок про те, що вченими більшою мірою акцентується увага на технічній його складовій, на пріоритетності законів збереження та перетворення енергії у процесі руху порівняно з «соціо» в системі «Всесвіт – інформація про механізми – людина – суспільство», що певною мірою зміщує акценти у розумінні соціокультурного контексту механізму та врахування первинності природи гомеостазису за діалектикою його розвитку.

З позицій механістичного й системного підходу у їх взаємозв'язку механізм розглядається як система, що має організаційну основу і функціонує, характеризується *рухом* елементів і перетворенням енергії; як система тіл, що призначена для перетворення руху одного чи кількох тіл у заданому напрямі, тобто система, в якій відбувається взаємодія тіл, у результаті якої відбувається і перетворення руху і перетворення енергії. Механізм є рухливою частиною системи, яку маємо розглядати у динаміці та статиці одночасно.

Процесний підхід акцентує увагу на процесуальній стороні механізму розглядаючи його як пристрій для передачі і перетворення рухів і енергій будь-якого роду та пояснює суть процесів, які пов'язані з генезисом – виникненням, розвитком у ході еволюції живої природи, формуванням, розробленням, реальним функціонуванням у часі і просторі, модернізацією, перетворенням, взаємодією з зовнішнім середовищем, запуском механізмів.

Зауважуємо, що поняття «механізм» і поняття «процес» не можна ототожнювати, оскільки процес – це лише послідовність дій, етапів перетворення чого-небудь, а механізм – це значно ширше поняття, яке охоплює процеси, в яких механізм є складником або механізм запускає процеси для виконання ретроспективного призначення та різноманітні дії, що характеризуються рухом і зміною енергії. Для здійснення дій людина використовує різноманітні інструменти, важелі, способи, засоби для послідовності виконання певних перетворень і для досягнення мети.

Механізм детермінує процеси самозбереження системи, накопичення корисної інформації, упорядкування внутрішніх зв'язків, якісних змін взаємодій, зростання активності систем, підвищення рівня організації систем, самоорганізації та інші процеси.

У соціальному контексті механізм розглядається і пов'язаний з процесами розроблення, створення, обґрунтування, удосконалення, модернізації, поєднання, реалізації, використання, запуску механізмів у процесі життєдіяльності людини.

Назва і онтологічне призначення механізму з часів Архімеда не змінилося на відміну від його інтерпретацій та використання у науковому обігу не лише точних, а й гуманітарних наук. Механізм призначений для отримання руху, переміщення у часі і просторі, запуску машин і систем, використання і перетворення ресурсів (енергетичних, фінансових, інформаційних), приведення у рух дії суб'єктів у процесі взаємодії та для виграшу в зусиллях й отримання позитивного ефекту та ін..

За результатами контент-аналізу механізму структуровано й узагальнено концепти, які сутнісно визначають його призначення: приведення в дію машини або технічної системи, а значить і соціальної системи, а також суб'єктів у рух і дію; забезпечувати можливість отримати рух, викликати певні рухи елементів у системі; визначати порядок певного

виду діяльності або процесу; здійснювати перетворення руху або енергії та передачу руху або енергії у певний час; здійснювати дії для досягнення мети; створювати організаційну основу певних явищ і процесів; прискорення рухів і процесів у машинах і системах.

Виходячи з наведених вище уявлень, міркувань та авторських трактувань поняття «механізм» передусім значущими для подальшої інтерпретації поняття «механізм управління» є у цих визначеннях акцентоване рівною мірою *діяльне начало*, яке розуміємо як людські зусилля зміни дій або стану процесу – все те, що пов'язане з інтелектом, рухом і енергією, та *людське начало*, репрезентоване як все те, що створене людиною і для людини, і в цьому значенні – є творчим, природним і штучним.